

Még mindig van különbség?

Férfiak és nők egyházi szerepeinek megítélése, alakulása, helyzete, kihívása és jövője Dorothee Sölle feminista teológiájának tükrében

■ GOMBKÖTŐ BEÁTA

A nők elnyomása a teológiában a legkirívóbb?

Van egy dolog, ami megkülönbözteti a keresztény nőket és férfiakat. Ez a dolog nagyban befolyásolja azt, hogy hogyan is viszonyulunk a vallásunkhoz, Istenünkhöz és saját női nemünkhöz. Kisgyerekként nem tűnt fel, hogy másmilyen az életem, mint az öcsémé csak azért, mert ő fiú. Ugyanúgy megtanultunk biciklizni, úszni, járnom kellett oktatási intézményekbe, ahol eleinte a köpenyhasználat miatt a ruhánkban sem volt sok különbség, ugyanolyan dolgozatokat írtunk, a tanárok egyformán szigorúak voltak velünk, ő zongorázott, én szaxofonoztam, a hógunk trombitált. Imádtunk legózni, villanyvas-

utazni, homokozni. Etettük az állatokat, segítettünk a disznóvágásban, kerti munkákban, meggysebedésben, locsolásban, rendrakásban. Ugyanúgy le kellett érettségiznünk, az egyetemeken vizsgáink voltak. A házépítés technikai részletei ugyanúgy érdekeltek, mint őt, és gyerekként sok mindent elsajátítottunk építkezésünk tapasztalataiból. Mindkettőnket büntettek, ha úgy esett.

Eleinte nem kaptunk semmilyen vallásos nevelést, iskolás korunkban írtattak be minket hittanra, majd később együtt kereszteltek meg bennünket. Egyházi közegben hallottam először arról, hogy nőként más vagyok, másra lettem teremtve és rendelve, mint a férfiak, és a lelkészi elhívásomat is többen megkérdőjelezték a Biblia alapján. Annak ellenére, hogy az evangélikus egyházban 1972 óta ordinálnak nőket, ez a kérdés újra és újra előkerül a legkülönbözőbb helyeken és formákban. Nemi alapon ezt a kérdést sosem teszik fel férfiaknak. Nem tudom, érezzük-e ennek a mondatnak a súlyát. Azért, mert valaki férfi, sosem kérdőjelezi meg az egyházban betöltött szerepét és címét. Ez nagy különbség keresztény férfiak és nők között. Még mindig.

A nők elnyomása, megkülönböztetése a teológiában (teológiai tanulmányaim közben) vált nyilvánvalóvá és észrevehetően kirívóvá. A legnyilvánvalóbb példa erre az, hogy a katolikus, ortodox és egyes protestáns egyházakban nem engedik, hogy nőket pappá, lelkésszé szenteljenek. Még azokban a protestáns egyházakban is, ahol engedélyezett a női lelkészek szolgálata, eleinte nagyon korlátozottak voltak a lehetőségek, és van, ahol ez ma is így van. Ezért a megkülönböztetésért a patriarchális társadalom történelmi hátterén és az anyaság mindent megváltoztató tapasztalatán és felelősségén túl a teológia tudománya is nagyban felelős. Több keresztény felekezet még most is a Bibliára hivatkozik, amikor tiltja a nők lelkészi vagy komolyabb gyülekezeti szolgálatát, de az is előfordult már, hogy ökumenikus imahéten evangélikus kolléganőnket nem engedték prédikálni arra hivatkozva, hogy nőként ez neki nem megengedett. *„Az asszonyok hallgassanak a gyülekezetekben, mert nincs megengedve nekik, hogy beszéljenek, hanem engedelmesskedjenek, ahogyan a törvény is mondja.”* (1Kor 14,34)

Dorothee Sölle¹ szerint kifejezetten káros és a teológiára nézve is súlyos következményekkel jár, ha a lélek női oldalát elhallgatják és alárendelik. Ha elnyomunk és alárendelünk mindent, ami nőiesnek számít, az azok számára a legkárosabb, akik ezt gyakorolják, illetve végrehajtják. *„Nem hiszem, hogy az emberiség 51%-át [teológiai]² némaságra lehetne ítélni anélkül, hogy a másik 49% ne szenvedne ennek káros hatásaitól. Meggyőződésem, hogy azok a férfiak, akik ezt a hatalmat gyakorolják, maguk is veszítenek, és bizonyos értelemben saját cselekedeteik pusztítják el őket.”* (SÖLLE 1984, 83. o.) Amit a férfiak megakadályoztak és nem voltak hajlandók meghallgatni, az őket magukat károsította legjobban. *„Ez a férfi önpusztítás többet ártott a teológiának, mint a szekuláris világ összes támadása együttvéve.”* (Uo.) Például a testi fájdalomról és szenvedésről írt teológiai és filozófiai értekezések a nők különleges szülési fájdalmai és szenvedéstapasztalatai nélkül hiányosak. *„Szeretném megjegyezni – de csak az elméleti gondolkodás szintjén –, hogy a férfiak tapasztalata és emléke a fájdalomról nem elegendő a fájdalom megértéséhez, de ahhoz sem, hogy a fájdalom emberi érzékelésének történetét megírják.”* (SÖLLE 1999, 74. o.) Amikor a keresztény teológia a szenvedést és a fájdalmat próbálja értelmezni, nem szabad figyelmen kívül hagynia azt a tapasztalatot, amit a nők a szülés fájdalmában élnek át. De ez csak egy példa arra vonatkozóan, hogy mennyivel szegényebbek vagyunk a női narratíva nélkül.

¹ A Söllétől és Milestől származó idézeteket saját fordításban közlöm. – G. B.

² Saját betoldás. – G. B.

Mire való a nő?

Mire lettek teremtve a nők? Az első teremtéstörténetben Isten saját képmására teremti meg a nőt és a férfit, akiktől nem hódolatot, tiszteletet, áldozatot akar, hanem csak azt, hogy uralkodjanak és szaporodjanak. A szaporodásban és az uralkodásban a férfiak és a nők nincsenek megkülönböztetve, teremtésüktől fogva mindkét nemre vonatkozik Isten kérése, tehát a nő is uralkodik, és a férfi szaporodásban betöltött szerepe sem különbözik a nőétől.

„Akkor ezt mondta Isten: Alkossunk embert a képmásunkra, hozzánk hasonlóvá: uralkodjék a tenger halain, az ég madarain, a jószágokon, az összes vadállaton és az összes csúszómászon, ami a földön csúszik-mászik. Megteremtette Isten az embert a maga képmására, Isten képmására teremtette, férfivá és nővé teremtette őket. Azután megáldotta őket Isten, és ezt mondta nekik: Szaporodjatok, sokasodjatok, töltsétek be a földet, és hajtsátok uralmatok alá! Uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és a szárazföldön mozgó minden élőlényen!” (1Móz 1,26–28)

Isten képmásának lenni azt jelenti, hogy az ember uralkodik és szaporodik. „Mert az ember így válik még jobban képmásunkká.” (MILES 1996, 25. o.) Mert amikor az emberek szaporodnak, a teremtés aktusában válnak alkotójuk képmásaivá. A szaporodás képmásokat hoz létre, hiszen a gyerekek hasonlítanak a szüleikre. Miles szerint az ember teremtésének végső célja az volt, hogy előkészítse azt a betetőző aktust, amelyben Isten egy másik fajta teremtőt hoz létre. Isten azért alkotta meg a világot, mert embert akart, és azért akart embert, mert képmást akart. Lehettek volna más indítékai is. Akarhatott volna magának feleséget, szolgálkat is (vö. uo. 28–33. o.). De ő képmást alkotott, amely képmásban a férfi és a nő egyenlő. Az, hogy a férfi uralkodik a nő felett, nem az isteni teremtés része, hanem 1Móz 3,16 szerint a bűneset következménye, egyfajta büntetés: *„...ő pedig uralkodni fog rajtad.”* Érdekes módon BONHOEFFER szerint ez helyes felállás, mivel egy 1943-as börtönlevelében azt írja, hogy a feleség méltósága abban áll, hogy önként alárendeli magát a férjének (2016, 33–34. o.).

A bűneset mégis további kérdéseket vet fel Évával és a nőkkel kapcsolatban. Sölle szerint a tudományos teológia hagyományos nyelve gyakran érzelemmentes és steril, kizárja az emberi tapasztalatok sokszínűségét és a kételyek termékeny erejét. Különösen problematikus, ahogyan ez a diskurzus a női kíváncsiságot kezeli. Éva és a bűnbeesés történetének férfiak által írt kommentárjai például Évát gyakran ostobának és bűnösnek bélyegzik, pusztán azért, mert kíváncsi volt, kérdezett, és beszélgetett a kígyóval (vö. SÖLLE 1984, 108–109. o.). Éva szeretett volna még többet tudni Istenről, szeretete volna, ha kinyílik a szeme, szeretett volna még okosabb lenni, ezért állt szóba a csúszómászóval. Emiatt a teológia nemcsak a nők intellektuális és szexuális kíváncsiságát minősítette bűnnek, hanem előfordult, hogy általában is elutasította a kérdezést és a kételkedést, amelyek a teológiai gondolkodás alapjai. Az a teológia, amely nem enged teret a kérdéseknek, a kételynek és az érzelmeknek, nem tudja megszólítani az emberek valóságos életét, hanem pusztá elvont, steril beszéddé válik. Ezzel szemben egy integratív, empatikus, kérdéseket feltevő teológiai nyelv nemcsak a női tapasztalatokat és kíváncsiságot rehabilitálja, hanem újra visszakapcsolja a teológiát ahhoz az eleven valósághoz, amelyben az emberek élnek és keresik Istent. A kígyó igazat mondott Évának, hiszen sem ő, sem Ádám nem halt meg azon a napon, ahogy Isten előre kijelentette 1Móz 2,17-ben – *„...mert azon a napon, amelyen eszel róla, halállal lakolsz”* –, ellenben megnyílt a szemük, ahogy a kígyó ígérte. Ez felveti a kérdést, hogy a kígyó Isten ellenfele volt-e, aki keresztülhúzta Isten tervét, vagy éppen ellenkezőleg, titkos eszköze volt Isten akarátának. Miles elbeszélése alapján a kígyó nem tűnik igazi ellenségnek, inkább Isten „balekjá-

nak” látszik, aki bár igazat mondott, mégis elnyerte büntetését. Mindez arra utal, hogy a történet valódi konfliktusa magában Istenben van: a kígyó igazsága, az ember büntetése és Isten reakciójának kegyetlensége végső soron azt a kérdést veti fel, milyen is valójában az Isten képmására teremtett ember és maga az Isten. Isten nemcsak képmást akart teremteni, hanem valakit, aki vele van. Egy társat. A „hol vagy?” kérdésben nemcsak harag van, hanem magány és vágyakozás is. Az ókori zsidó és keresztény istenképben Isten tökéletes, teljes, önmagában létező, de a „hol vagy?” kérdésben egy másik istenkép mutatkozik meg. Egy vágyakozó, sebezhető, hiányt érző Isten, aki valóban akarja az embert, vágyakozik iránta, és nem csak uralkodni akar felette. A bűneset után az ember rájött, hogy meztelen, vágyait szégyellve eltakarta magát, majd maga Isten öltöztette fel, és takarta el azt, ami miatt az ember szégyenkezik. Ha az ember, Isten képmása ilyen, akkor maga Isten milyen? (Vö. MILES 1996, 33–38. o.) Ő is vágyakozik, nem elégséges önmagának? Szeretne az emberrel lenni? Ezzel kapcsolatban csak találgathatunk, de egy biztos, hogy Éva története és kíváncsisága hosszú időn keresztül rányomta a bélyegét a nők egyházban, teológiában betöltött szerepére. Van-e ebből kiút? Kint vagyunk-e már ebből?

Honnan hová?

2022-ben volt az ötvenéves évfordulója annak, hogy Magyarországon először szenteltek nőket lelkész-szé. Ebből az alkalomból két fontos bibliai történeten keresztül mutattam be azt, hogy honnan hová jutottunk. 4Móz 27,1–11-ben olvashatunk Celofhád lányairól. A zsidó törvények szerint abban az időben a fiúk örökölték apjuk vagyonát, és ha az apa fiú örökös nélkül halt meg, a lányok nem örököltek. Ez történt Celofháddal is, aki fiú örökös nélkül halt meg, és a lányai vették a bátorságot, és a mélyen patriarchális gyökerű hagyományokkal rendelkező izraeli törzsi társadalomban odaálltak Mózes és Eleázár pap elé, a törzsek vezetői és az egész közösség elé a kijelentés sátra bejáratánál, és ezt mondták: *„Apánk meghalt a pusztában. De nem tartozott azokhoz, akik összefogtak az Úr ellen, azaz Kórah csoportjához, hanem a maga vétke miatt halt meg, fiai pedig nem voltak. Miért tűnjék el apánk neve a nemzetségéből, csak azért, mert nem volt fia? Adj nekünk birtokot apánk testvérei között!”* (4Móz 27,1–4)

Képzelnék el a jelenetet: az izraelita tábor törzseinek meghatározott helye van a táborban, középen pedig a törzsfők, valamint Mózes és Eleázár főpap. Mind-mind férfiak. Ezek a nők úgy mennek oda, hogy nem hívták őket. Odaálltak a magas rangú, hatalommal rendelkező férfiak elé. Bár a történetben úgy látszik, tudják, hova mennek, és azt is tudják, hogy mit akarnak, mégsem tudhatják, hogy ez az út ténylegesen hová vezet vagy milyen következményekkel jár. Megoldáshoz vagy büntetéshez? Tárogatják-e kérésüket? De ez az öt nő nem ijedt meg a férfiak tekintélyétől és hatalmától, és attól sem, hogy nekik az Úr törvénye szerint nem jár föld. Elszántan és világosan elmondták, hogy miért jöttek. Az örökségükért. Ebben a pillanatban Mózes és Eleázár pap rögtön hivatkozhattak volna a törvényre, előhúzhhatták volna a tarsolyukból a megfelelő mondatokat. „Nem, erről szó sem lehet, mert meg van írva itt és itt, vagy azért, mert az Úr pont tegnap így mondta és úgy rendelkezett!” Ismerős ez a hozzáállás, még most is szeretünk a törvényre, a Bibliára hivatkozni, és ha valakinek valami kérdése van, mi rögtön tudjuk a választ, és úgy tűnik, ha nekünk valami fekete-fehér, akkor másoknak is az kell legyen.

Mózes is tehetett volna így, de nem így tett. Nem mutogatott a törvényre, nem idézgetett belőle, nem rázta le ezeket a lányokat, hanem azt mondta nekik, hogy az Úr elé viszi az ügyüket. Azért hozza, mert a törvény tőle származik, az ő ajándéka, amely meghatározza a hétköznapi együttélés mindenre kiterjedő kereteit is. Érdekes módon ebben a történetben Isten körülbelül egy másodperc alatt

felülírja ezeket, meggondolja magát, és így szól: „*Igazuk van Celofhád leányainak. Adj nekik örökségül birtokot apjuk testvérei között: juttasd nekik apjuk örökségét! Izráel fiaihoz pedig így beszélj: Ha valaki úgy hal meg, hogy nincs fia, juttassák örökségét a leányának.*” (4Móz 27,7–11)

Ebben a történetben azt látjuk, hogy Isten egy csettintésnyi idő alatt megváltoztatja saját rendelkezéseit, és nemcsak egy kivételt tesz, hanem egész Izraelre kiterjeszti ezt a változtatást, tehát a lányok cselekedete nem maradt öncélú. Ehhez képest a Habsburg házban az 1700-as évek elejéig kellett várni a nőági öröklés elfogadásáig. Ami az embereknek több ezer év, Istennek egy pillanat. Arra pedig még többet kellett várni, hogy a Pál apostol által említett örökségünkről az evangélikus egyházban 1972-től a nők is ordinált lelkészként beszélhessenek. „*Krisztusban tehát nincs zsidó, sem görög, nincs szolga, sem szabad, nincs férfi, sem nő, mert ti mindnyájan egyek vagytok Krisztus Jézusban. Ha pedig Krisztuséi vagytok, akkor Ábrahám utódai vagytok, és ígéret szerint örökösök.*” (Gal 3,28)

Csodával határos módon ötven év alatt több lelkész nő lett egyházunkban, mint férfi. Ez az eredmény viszont nagyon törekeny és sérülékeny, és nem tudom, hány év kell majd ahhoz, hogy a női lelkészek ugyanolyan biztonságban érezhessék magukat, mint a férfiak, mert sosem tudhatjuk, mikor kik milyen teológiai hullám, világnézet, apologetika alapján veszik majd elő a női lelkészség ügyét, és mutogatnak férfiként valamilyen törvényre, amelyből azt olvassák ki, hogy ez nem lehetséges. Ezt a törekenységet támasztja alá az is, hogy sokszor még ma is kérdésként merül fel, hogy egy nő mit csinálhat ebben a világban és egyházban, és mit nem.

Krisztus a vérfolyásos asszony történetében megvilágosítja ezeket a „határokat”. Jézus korában egy vérfolyásos, tisztátalan asszonynak nem volt szabad megérintenie egy csodatanítót, egy mestert, az Isten fiának is nevezett férfit. A tanítványok is el akarják titkolni a kilétét. El is bújik az asszony, és remegve jön elő, amikor Jézus nem tágit, és az iránt érdeklődik, hogy ki érintette meg. Ez a nő tényleg félt, de Jézus elé lép, majd képes kiállni a tömeg elé, és elmesélni a történetét, Jézus megérintésének okát és csodás gyógyulását. „*Jézus pedig ezt mondta neki: Leányom, a hited megtartott téged, menj el békességgel!*” Egy nőnek meg lehet érintenie Jézust akkor is, ha vérfolyásos, egy nő színre léphet egy hatalmas tömeg elé, és elmondhatja, mi történt vele, milyen hatással volt rá Jézus, mit tett vele. Sőt! Valójában Jézus az, aki nem tágit attól, hogy megkeresse, megszólítsa és megmutassa az asszonyt a körülötte lévő tömegnek, majd pedig bátorításul ezt mondja: „*Leányom, a hited megtartott téged.*” (Mk 5,34) Ezen az alapon nem kérdés, hogy egy nő mit tehet, vagy mit kell tennie ebben az egyházban, hiszen mi is ugyanezt tesszük: elmeséljük, hogyan és miért kerültünk Jézus közelébe. Miért vonz minket, miért követjük őt, mit ad ő nekünk. Hitünk megtart minket bármiben! Mégis, mivel az egyházvezetésben csak férfiak vannak, ezért akármit is szeretnénk ebben az egyházban, akármit is kérünk, akármit is próbálunk elérni, még mindig férfiak elé kell járulnunk. Kizárásos alapon. És csak reménykedhetünk abban, mint Celofhád lányai, hogy meghallgatnak minket, hogy kapunk időpontot, hogy kapunk választ, hogy kapunk támogatást vagy valakit, aki – ha nekünk nem sikerül – közbenjár az érdekünkben, mint ahogy Mózes is közbenjárt Istennél. Ez nem könnyű, mert akármit is szeretnénk, rajtuk múlik a hivatásunk, az életünk. Van, amikor sikerrel járunk, van, amikor nem. Érezzük, hogy történtek fontos változások, de valami még hiányzik.

Sokan feltették már a kérdést: „Jézus feminista volt-e?” Erre a kérdésre az a válasz, hogy bizonyos értelemben igen, hiszen Jézus nőkhöz való hozzáállása és a hierarchikus szabályok lebontásának szándéka egyértelműen jelen van a női szereplőket felvonultató Jézus-történetekben. „A feminizmus alatt a nők mozgalmának azt a részét értem, amely nemcsak a nők egyenjogúságáért, hanem egy másfajta kultúráért is küzd.” (SÖLLE 1984, 82. o.) Sok férfiban, annál is inkább a keresztény férfiakban félelmet kelt a feminista szó; félreértelmezik, vagy azt képzelik, hogy feminizmus alatt azt kell

érteni, hogy minden jobb lenne, ha a nők végre hatalomra kerülnének a világban, egyházban, családban, az élet minden területén.

„De szeretném hangsúlyozni, hogy ez önmagában nem elég, és a feminista álláspontnak túl kell mennie ezen. Ahogy az amerikai feministák mondani szokták, a lényeg nem az, hogy egy nő legyen a General Motors alelnöke. A lényeg az, hogy a General Motorst olyan radikálisan megváltoztassuk, hogy többé ne legyen szükség újabb elnökökre vagy alelnökökre. Olyan kultúrára van szükségünk, amelynek céljai és értékei különböznek a most hatalmon lévőkétől. Ez nem egyszerűen egy nagy »Én is!« A feminizmus lényege új. Nem akarunk olyanok lenni, mint a férfiak, és nem akarjuk mindazt, ami az övék. Mi mást akarunk. Ez a feminizmus legmélyebb értelme ma, és ezt értem azon, amikor azt mondom, hogy a nők mozgalmának tudatos szegmense ezt a kulturális változást akarja.” (SÖLLE 1984, 88. o.)

Jelen pillanatban még ott tartunk, hogy „Én is!” – azaz a feministák egyelőre a férfítársadalom értékrendje alapján, a patriarchális hatalmi struktúrákon belül próbálják érvényre juttatni a női szempontokat. Még nem jutottunk el ahhoz a kultúrához, amelynek céljai és értékei különböznek az előzőektől vagy a most hatalmon lévőkétől. Pedig ezt elsősorban az egyházakban lenne érdemes modellezni, kivitelezni és megmutatni.

Dorothee Sölle szerint a feminista teológia legfőbb célja, hogy felszabadítsa a nőt az alól a hierarchikus és patriarchális istenkép alól, amely Istent mindenek felett álló, uralkodó férfiként – Atyaként, Úrként, Királyként – ábrázolja. Sok nő számára az a kérdés, hogy „hiszel-e Istenben?”, valójában így hangzik: „»Hiszel-e abban az Istenben, aki igazolja mindazt, amit a férfiak tesznek, aki garantálja a férfiak uralmát és fennhatóságát, aki legitimálja az elnyomást és a patriarchális rendszert?« Ha így tesszük fel a kérdést, akkor sok nő válaszolna úgy, hogy »Nem, ebben az Istenben nem tudok hinni.«” (Uo. 101. o.) Ez az istenkép engedelmességet, alávetettséget és függőséget követel a nőktől, miközben a férfiak hatalmát és felsőbbrendűségét szentesíti. Sölle élesen bírálja, hogy ez a nyelv és szimbolika a vallásos élet középpontjába került, és így Isten sok nő számára nem a felszabadulás forrásává, hanem a patriarchális rend igazolójává és az elnyomás szimbólumává vált. Ezzel szemben Sölle egy olyan istenképet szeretne, amely nem hatalomról, uralomról vagy hierarchiáról szól, hanem az életről, a világgosságról, az élet leheletéről, a szeretetről és az egységről. Olyan szimbólumokat keres Isten meghatározására, amelyek nem kényszerítenek engedelmességre, se családi kötelekbe, hanem szabadságra hívnak. Úgy véli, hogy a nők valódi szabadsága csak akkor válhat valóra, ha megszabadulnak attól az istenképtől, amely a hatalmi struktúrákat isteni rendként rögzíti, és olyan nyelvet és szimbólumokat talál, amelyekben Isten nem uralkodóként vagy Atyaként, hanem éltető, szerető, összekapcsoló erőként jelenik meg (vö. SÖLLE 1984, 110. o.). A feminista teológia tulajdonképpen felszabadításteológia.

Felhasznált irodalom

- BONHOEFFER, Dietrich 2016. *Börtönlevelek*. Szerk. Eberhard Bethge. Ford. Boros Attila. Harmat Kiadó, Budapest.
- MILES, Jack 1996. *God. A Biography*. Vintage Books, New York.
- SÖLLE, Dorothee 1984. *The Strength of the Weak*. Ford. Robert Kimber – Rita Kimber. The Westminster Press, Philadelphia.
- SÖLLE, Dorothee 1999. *Against the Wind*. Ford. Barbara Rumscheidt – Martin H. Rumscheidt. Fortress Press, Minneapolis.